

INCLUSIEVE KUNSTEDUCATIE: WAT KAN DE OPLEIDING BETEKENEN?

AUTEURS: ELSEBETH VELDPAPE
& EMIEL COPINI

Hoe ziet dat eruit, kunsteducatie die niemand buitensluit? Deze vraag stond centraal in het onderzoeksproject *Cracking the Code*, dat vorig jaar plaatsvond in de docentenopleidingen van ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten.

Ondanks alle goede bedoelingen is de studentenpopulatie bij de kunst-docentopleidingen van ArtEZ nog steeds geen afspiegeling van de samenleving, terwijl we propageren dat kunst zich juist leent om een diversiteit aan perspectieven zichtbaar te maken. In verschillende visiestukken en good practices van ArtEZ benadrukken we dat kunst bij uitstek geschikt is om inclusieve ruimtes te creëren waar verschillende stemmen kunnen klinken en uiteenlopende perspectieven getoond kunnen worden. Hoe komt het dan dat onze opleidingen toch zelf vaak nog weinig divers zijn?

Als gezamenlijke docentenopleidingen besloten we daar onderzoek naar te doen, grondig te reflecteren op onszelf. In de hoop zicht te krijgen op de eventueel buitensluitende mechanismen binnen ons instituut en hier daadwerkelijk iets tegen te doen. De vraag die daarbij al vrij snel naar boven kwam was: hoe krijg je zicht op je eigen blinde vlekken? Het is ontzettend lastig om iets te veranderen waar je zelf deel van uitmaakt. Om je eigen positie en privileges kritisch te bevragen heb je anderen nodig die daar niet alleen frisser naar kunnen kijken, maar er ook andere verhalen naast of tegenover zetten, waarmee

gemeenschappen vertegenwoordigd worden die in de gevestigde instituten nog nauwelijks klinken.

ANDERE GELUIDEN

We probeerden uiteenlopende strategieën, onder andere door op zoek te gaan naar het 'andere geluid'. We nodigden verschillende gasten uit en luisterden naar wat zij ons te zeggen hadden, met als doel bewustwording te creëren. Daarbij vatten we diversiteit zeer ruim op, als een verscheidenheid aan ideeën, ervaringen en eigenschappen van mensen. Het accent lag dus niet alleen op culturele diversiteit, maar betrof ook diversiteit in gender, seksuele oriëntatie, sociaaleconomische klasse, politieke voorkeuren, het wel of niet hebben van een beperking; allemaal zaken die van invloed kunnen zijn op hoe de omgeving op je reageert. Dat leverde zeker enige bewustwording op, vooral bij de docenten. Zo legde één van de gastsprekers, theatermaker Ira Kip, uit wat haar studieperiode in 2002 aan de opleiding Theaterdocent zo lastig maakte: ze voelde zich als persoon ongezien. Wat haar docenten interpreteerden als gebrek aan motivatie, had een heel andere oorzaak. Als enige student van kleur in een witte gemeenschap moest

”DIVERSITEIT IS NAMELIJK GEEN OPTIE, MAAR EEN REALITEIT, EEN DIE IN DE TOEKOMST ALLEEN MAAR NÓG VANZELFSPREKENDER WORDT”

zij veel overwinnen. Haar docenten hadden daar geen idee van. Geboren in Amsterdam met Caribische roots merkte ze dat de Nederlandse, ‘witte’ theatertraditie, waarbij iedereen precies scheen te weten wat goed theater was, niet aansloot bij haar achtergrond en ervaringen. Dat maakte het lastig zichzelf als maker te ontdekken en te ontwikkelen. Een open gesprek hierover zou haar indertijd al geholpen hebben, maar dat gesprek bleef uit. Destijds was er nog nauwelijks bewustzijn voor dergelijke uitsluitingsmechanismen. Toen zij naar New York verhuisde waar ze veel meer herkenning vond bij haar docenten en medestudenten, werd alles anders.

INFORMELE KENNISMAKING

Kip maakt nu voorstellingen waarbij zij traditionele, westerse teksten op een andere manier interpreteert en bewerkt, zodat ze beter toegesneden zijn op onze diverse samenleving. In haar theaterproducties stelt ze vastgeroeste (gender) patronen en instituties ter discussie. Zo vertellen in haar theaterstuk *Shrew Her* vijf LHBTQ spelers hun persoonlijke verhaal aan de hand van Shakespeares huwelijksdrama *Taming of the Shrew*. Daarmee bevragen ze aannames over gender en het huwelijk en belichten die op een andere manier.

Zicht krijgen op elkaars situatie is volgens Kip bij iedere samenwerking cruciaal, of het nu gaat om een theaterproductie of onderwijs. Mensen zijn geneigd hun eigen ervaringen te projecteren op die van anderen, maar er is grote kans dat het referentiekader van die ander heel anders is. Je kunt dat niet weten, tenzij je ernaar vraagt. Daarom brengt ze zelf eerst op informele manier tijd door met de mensen met wie ze gaat werken: even samen eten, ongedwongen een praatje maken, een beetje aan elkaar wennen. Ze vindt dit belangrijk, zo ontstaat meer begrip voor elkaar, waardoor iedereen uiteindelijk beter tot zijn recht komt. Want als je op je gemak voelt, gaat alles makkelijker.

EMOTIONELE ARBEID

Te pas en te onpas gevraagd worden om je persoonlijke verhaal te vertellen kan echter ook een last zijn. Zo vertelde een transgender student dat hij het zeer zwaar vindt om bij iedere vergadering over diversiteit weer uitgenodigd te worden om zijn ervaringen te delen. Hij beschouwt dat als ‘emotionele arbeid’. Hij

wil zich best inzetten voor institutionele verandering, maar kan het niet langer opbrengen iedere keer weer in te gaan op pijnlijke, persoonlijke ervaringen. Het is bovendien problematisch om spreekbuis te moeten zijn voor een afwezige minderheid. Dit legt een grote druk op hem, want als je alleen staat is het lastig om het geluid van een bepaalde groep te vertolken, daar is toch een zekere kritische massa voor nodig. Wat ook een rol kan spelen in het ongemak van individuen die door hun opleiding als representant voor een minderheid beschouwd worden, is het gevoel een instrument te zijn in symboolpolitiek. Dit verschijnsel wordt ook wel *tokenism* genoemd: ineens enorm veel aandacht krijgen, op websites en folders staan, omdat het instituut wil laten zien hoe inclusief en *woke* het is. Als dat niet strookt met je eigen ervaringen, kan dat voelen als een last.

OUTREACH

Een andere strategie die we probeerden, was *outreach*. We probeerden in contact te komen en samen te werken met uiteenlopende groepen mensen, ook met hen die je niet zo snel tegen zal komen binnen de muren van ArtEZ. We stimuleerden studenten er op uit te trekken en kunstprojecten buiten het leslokaal te ondernemen. In Arnhem werkten de bachelorstudenten daarbij samen met masterstudenten van de international Masters Artist Educator (iMAE) van John Johnston. Johnston ziet sociaalgeëngageerde projecten als een conceptuele, artistieke vorm en het streven naar inclusie als iets dat verweven is met het werk van de *artist educator*. Hij gelooft niet in de tweedeling maken van kunst en kunsteducatie (zie o.a. *Kunstzone 2*, 2018, pp. 30-32).

Hij staat daarin niet alleen. Zijn werkwijze overlapt met die van sociaalgeëngageerde, autonome kunstprojecten waar sociale relaties al langer als ‘artistiek werkmateriaal’ beschouwd worden. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw verlieten veel kunstenaars hun atelier en gingen de straat op, in de overtuiging daarmee beter vorm te kunnen geven aan hun sociale engagement. Zij beschouwden het maken van esthetische objecten voor ‘witte museumzalen’ niet langer als maatschappelijk relevant, maar wilden de ‘echte wereld’ in. De Franse filosoof Bourriaud spreekt in dit verband van *relational aesthetics* en de Britse kunstcriticus Claire Bishop noemt dit de *social turn* in de kunst.

De sociaalgeëngageerde projecten leverden vaak interessante ontmoetingen op. Toch werd ook duidelijk dat niet iedereen zit te wachten op kunststudenten die willen praten of iets artistieks willen doen en zeker niet op kunststudenten die denken te kunnen ‘helpen’. In het concept ‘hulp’, schuilt al een ongelijkwaardigheid, waarbij het maar de vraag is of het perspectief van de ander echt de ruimte krijgt. De kunstenaars die bij het project *Cracking the Code* betrokken waren, zoals Jeanne van Heeswijk, John Johnston en Eric van Hove, legden aan de hand van hun werk uit dat co-creatie, gedeeld eigenaarschap en wederkerigheid het hoogste doel is. Studenten en docenten ondervonden dat dit lastig is en ook dat het praktische uitdagingen oplevert. Werkelijk contact maken kost immers tijd en dat was er tijdens het project maar in beperkte mate. Van Heeswijk vertelde dat ze zich soms wel tien jaar met een bepaalde buurt verbindt (*Kunstzone 1*, 2020, pp. 14-15). In het onderwijs is dat niet mogelijk.

Ook persoonlijke motivatie bleek vaak een belemmering. Niet iedere kunststudent raakt geïnspireerd door sociaalgeëngageerde kunstpraktijken. Dat voelen mensen haarscherp aan. Om een sociaalgeëngageerd project te laten slagen is de belangrijkste voorwaarde toch intrinsieke, daadwerkelijke interesse in de mensen met wie je een verbinding wilt aangaan.

BLIKRICHTING VERBREDEN

Aminata Cairo, voormalig lector inclusief onderwijs bij de Haagse Hogeschool, benadrukte tijdens een gesprek dat bescheidenheid past als het gaat om menselijke relaties en de zoektocht naar inclusie. Want wat weten we nou eigenlijk écht over die ander? Ook in (minderheids)groepen zelf is sprake van een diversiteit aan ervaringen. Cairo vindt het uitermate belangrijk dat we soms stil zijn en luisteren naar wat individuen te vertellen hebben, vooral als iemand de moed heeft een moeilijke kwestie zoals discriminatie ter sprake te brengen. Het gesprek daarover kan tot ongezellige situaties leiden, maar het is belangrijk dat we het wel aan durven gaan en blijven proberen elkaar te verstaan. In onze oprechte pogingen tot dialoog kunnen we soms de plank flink misslaan, domme dingen zeggen. Maar ook dat risico moeten we volgens haar durven nemen. Diversiteit is namelijk geen optie maar een realiteit, een die

in de toekomst alleen maar nóg vanzelfsprekender wordt. De kans is groot dat er de komende decennia steeds meer sprake zal zijn van superdiversiteit (de combinatie van grote toename van etnisch-culturele diversiteit en de groeiende diversiteit binnen de diversiteit). Als we als kunstopleidingen relevant willen blijven, móeten we onze blikrichting wel verbreden en ons openstellen voor pluriformiteit, te beginnen met andere verhalen dan het westerse, modernistische kunstverhaal.

CRACKING THE CODE: BLIJVEN REFLECTEREN

Het project heeft ons doen inzien dat we op weg naar meer inclusieve kunsteducatie moeten blijven reflecteren. Dit vraagt om een open houding en een kritische blik - zowel naar binnen als naar buiten gericht - en om de bereidheid daadwerkelijk iets te veranderen. We zullen onze programma's telkens tegen het licht houden en proberen gevoeligheid te ontwikkelen voor onze (onbewuste) vooroordelen en overtuigingen die inclusiviteit in de weg kunnen staan. We kunnen nog meer letten op ons taalgebruik, dat vaak verraadt dat we nog een lange weg te gaan hebben. We blijven proberen vacatures diverser in te vullen. Pas als de populatie studenten, docenten en management evenwichtiger is geworden ontstaat ruimte voor een vollediger palet aan verhalen en perspectieven.

Met een eenmalig onderzoeksproject zijn we er niet, streven naar een inclusieve kunstopleiding is een doorlopend proces. We maken daarbij gegarandeerd fouten, of worden zelf gekrenkt. Volgens Cairo is het daarom belangrijk dat we kunnen vergeven, niet alleen anderen, maar ook onszelf. ●

Elsbeth Veldpape is als coördinator en docent verbonden aan de master Kunsteducatie ArtEZ. Ze is bovendien onderzoeker bij het lectoraat Kunst- en cultuureducatie ArtEZ.

Emiel Copini is docent bij de master Kunsteducatie ArtEZ, onderzoeker bij het lectoraat Kunst- en cultuureducatie ArtEZ en werkzaam als zelfstandig onderzoeker.

VERDER LEZEN

- Bishop, C. (2012). *Artificial Hells. Participatory Art and the Politics of Spectatorship*. London: Verso.
- Bourriaud, N. (2002). *Relational Aesthetics*. 1e dr. 1998. Vert. S. Pleasance & F. Woods. Les presses du réel.
- Kip, I. (2019). Keynote tijdens werkconferentie *Cracking the Code*, ArtEZ 15 november 2019. <https://studiumgenerale.artez.nl/studies/all/video/keynote+ira+kip+tijdens+cracking+the+code/>
- Copini, E. (2020, 3 december). Hoe is het eigenlijk om mens te zijn? APRIA (ArtEZ Platform for Research Interventions of the Arts). <https://apria.artez.nl/hoe-is-het-eigenlijk-om-mens-te-zijn/>
- Copini, E. (2020). Eén van hen. *Cultuur+Educatie*, 19(56), 22-38.